

Dr Maja Ćosić, profesor,
Akademija strukovnih studija Beograd, Odsek Visoka turistička škola

DOI: 10.5937/turpos0-46910

UDK: 338.48-53:79]:636.025

TURISTIČKE ATRAKCIJE SA DIVLJIM ŽIVOTINJAMA – SKRIVENA CENA TURISTIČKE ZABAVE

TOURIST ATTRACTIONS WITH WILD ANIMALS - HIDDEN COST OF TOURIST ENTERTAINMENT

Apstrakt:

Razvojem turizma u nekoj turističkoj destinaciji bi trebalo da se, pored ostvarivanja ekonomskih efekta, osigura etičko i humano postupanje prema životinjama. Divlje životinje su „pripitomljene“ za različite aktivnosti kao što su: slikanje sa tigrovima, jahanje slonova i kamila, plivanje sa delfinima, cirkuske tačke sa medvedima. Iza aktivnosti koje su privlačne turistima, postoji i druga strana koja se ne vidi, koja je iza kulisa. Divlje životinje se izmeštaju iz svojih prirodnih staništa i različitim merama torture krote, eksploatišu, utiče se negativno na njihovo zdravstveno stanje, neretko pate, a posledice mogu biti i fatalne. Kako bi se takvom tretmanu stalo na put reagovale su vlade mnogih zemalja i dale preporuke bilo kroz zakonske uredbe, bilo kroz izveštaje relevantnih institucija za zaštitu prava životinja, ali i privredni subjekti – turističke agencije, parkovi prirode, hoteli i drugi koji svojim gostima daju jasne preporuke i time ih edukuju u smeru humanog ponašanja prema divljim životinjama.

Ključne reči: posmatranje životinja u divljini, zaštita životinja, patnja životinja, turistička zabava, eksploatacija, zaštita divljeg sveta.

Abstract:

Besides economic benefits, the development of tourism in a tourist destination should ensure ethical and humane treatment of animals. Wild animals are “tamed” so that they take part in a variety of activities such as: taking photos with tigers, elephant or camel riding, swimming with dolphins, circus performances with bears. However, behind the seemingly appealing activities, there is a hidden, back-stage aspect of the practice. Wild animals are removed from their natural habitat, tamed by various torture methods and exploited. Usually there is a negative impact on their health often resulting in their suffering with possibly fatal consequences. Governments of numerous countries have reacted to such practice with the aim to eradicate it, issuing recommendations either through legislation or through reports compiled by relevant institutions dedicated to the protection of animal rights. In addition, there is a reaction of business entities such as travel agencies, nature parks, hotels and other businesses which offer clear guidance and recommendations, contributing to the education about humane treatment of wild animals.

Key words: wildlife watching tourism, animal protection, animal suffering, tourist entertainment, exploitation, wildlife conservation.

Uvod

Turizam je jedna od vodećih privrednih delatnosti u svetu, sa najbrže rastućom stopom rasta i razvoja. Takav razvoj nosi i značajnu odgovornost za ekonomsko, pravno, tehničko, socijalno, kulturno i prirodno okruženje. Razvojem turizma u nekoj turističkoj destinaciji, pored ostvarivanja ekonomskih efekta, treba težiti da se osigura etičko i humano postupanje prema životinjama, a ukoliko to nije moguće životinje ne treba eksploatirati uopšte. Divlje životinje su pripitomljene za različite aktivnosti kao što su fotografisanje sa tigrovima, jahanje slonova i kamila, plivanje sa delfinima, cirkuske tačke sa medvedima. Turizam u kome one učestvuju ostvaruje sve veći i brži rast, ali je sve više predmet osuda, ne samo akademske zajednice, već i aktivista za prava i dobrobit životinja, pa i samih turista, naročito kada je u pitanju njihovo metodično i sistematično izrabljivanje, mučan život, bolovi koje trpe i čitav niz neprijatnosti koje turisti „ne vide“, nemaju saznanja o njima i nisu ih svesni. U ovom članku biće reči o pojedinim aspektima patnje životinja koje su uključene u turističke aktivnosti – životinja u prirodnom staništu ali i onih u zatočeništvu. Biće ukazano na neke od načina smanjivanja skrivene cene te patnje, na račun povećanja dobrobiti životinja. Negativan tretman životinja u zatočeništvu ili u divljini ima ogroman uticaj na njihovo fizičko i mentalno zdravlje. Smanjenjem patnje i povećanjem dobrobiti životinja različiti oblici turizma u koje su uključene aktivnosti sa divljim životinjama, pa i ukupni sistem turizma dobili bi na ukupnoj održivosti.

Turističke atrakcije sa divljim životinjama i njihov uticaj na okolinu

Gljučna pretpostavka formiranja turističke ponude, pored komunikativnih i receptivnih faktora, je prirodno okruženje kao atraktivni faktor turističke ponude sa kojim turizam ima vrlo složene odnose. Deo tih odnosa je i koegzistencija sa životinjama koje se nalaze u istom geoprostoru gde se turizam odvija, pa i uključivanje divljih

životinja u aktivnosti sa turistima. Sa pojavom masovnog turizma, posebno od sedamdesetih godina XX veka, turizam se počeo posmatrati kao jedna od aktivnosti koja u prostoru, pored pozitivnih, ostavlja i brojne negativne posledice, pa čak dovodi i do destrukcije prirodnih resursa. Time se i budući razvoj turizma dovodi u pitanje, a njegov odnos sa prirodnim okruženjem čak može dovesti do visokog nivoa konfliktnosti.

Jedna od negativnih posledica razvoja turizma na prirodno okruženje je uništenje, devastiranje flore i faune. Različite vrste zagađenja, buka, zagađenja vode, vazduha, zemljišta, pa čak i nemarno i vandalističko ponašanje turista utiču na smanjenje i nestanak pojedinih životinjskih vrsta. Pored navedenog, često je zanemarena, gotovo nevidljiva, negativna posledica eksploatacije životinja u turističke svrhe. Eksploatacijom životinja kroz „pripitomljavanje“, dresuru i slično, mnoge životinje bivaju mučene.

Dva su osnovna načina ugrožavanja životinjskog sveta od strane turista. Prvi je njihovo nekontrolisano ubijanje, pogotovo retkih i zaštićenih vrsta, kroz lovni i ribolovni turizam ili zbog suvenira (koža, slonovača, rogovi, krzno), pravljenja fotografija (selfija) sa ubijenim primercima kao trofejima. Druga aktivnost je samo na prvi pogled bezazlena i odnosi se na posmatranje životinja u rezervatima prirode i drugim popularnim turističkim destinacijama i atrakcijama sa divljim životinjama. Prisustvom turista u prirodnim staništima, pogotovo većih grupa, dolazi do ometanja i uznemiravanja u ishrani, razmnožavanju, kretanju životinja a to daljemože da dovede do narušavanja ravnoteže između pojedinih vrsta životinja.

Prema Zakonu o turizmu „turistička atrakcija je naročito privlačno obeležje turističke destinacije, prirodnog ili društvenog karaktera u okviru turističkog prostora“.¹

Uloga životinja u turizmu je prvenstveno zabavnog karaktera za turiste, pa se životinje na različite načine uključuju u turističku

¹ Zakon o turizmu, Član 3. Tačka 28. “Sl. glasnik RS”, broj 17/2019

ponudu. Veliki broj turističkih atrakcija uključuje i atrakcije sa životinjama, posebno u grupi prirodnih atrakcija koje obuhvataju: atrakcije sa životinjama: safari parkove, rezervate prirode, parkove divljeg sveta, zoološke vrtove, akvarijume, farme na kojima se uzgajaju raritetne životinjske vrste. Čak i u grupi izgrađenih atrakcija kakvi su zabavno-rekreativni kompleksi (zabavno-rekreativni centri, vodeni parkovi, zabavni parkovi na plažama, luna parkovi, cirkusi i sl.) postoji niz aktivnosti u kojima učestvuju divlje životinje, one čak mogu biti i deo festivala, koristiti se kao ulična zabava, posmatrati u zatočeništvu i divljini. Njihovo stanje zaslužuje posebnu pažnju zbog dramatičnog stanja u koje neke od njih dolaze, bilo da je reč o gradskim destinacijama, primorskim, planinskim, pa čak i u najvećoj divljini. Dobrobit životinja bi trebalo da bude deo vizije održivog razvoja svake turističke destinacije i svakog turističkog preduzeća na njoj, ne samo zbog ključne važnosti poštovanja ostalih živih stvorenja, već i zbog njenog značaja za opstanak turizma i ugostiteljstva.

U okviru brojnih popularnih turističkih atrakcija i aktivnosti, prava životinja se surovo krše i divlje životinje koje služe za zabavu turista bivaju zlostavljane. Aktivnosti i atrakcije u okviru kojih se ljudima omogućava da stupe u blizak kontakt sa životinjama ili da prisustvuju njihovim nastupima često podrazumevaju postupke koji su stresni za životinje ili koji ih podstiču da se ponašaju na način koji je neprirodan ili štetan.²

Dugi niz godina postoji ozbiljna pretnja na divlji svet širom sveta, počevši od destrukcije staništa, klimatskih promena, krivolova, ilegalne trgovine i sl. The World Travel & Tourism Council (WTTC) čini značajne pokušaje i inicijative na sprečavanju i smanjivanju ovih negativnih pojava. Aprila 2018. godine WTTC je u Buenos Airesu pokrenuo Deklaraciju o trgovini i legalnim divljim životinjama. Deklaracija sada ima preko 110 potpisnika i predstav-

ljena je tokom IVT konferencije visokog nivoa u Londonu u oktobru 2018. Ambicija WTTC-a je da podigne svest o ovom problemu kod jedne milijarde potrošača i da kroz partnerstvo sa WWF osmisli politiku nulte tolerancije i alate koji ma se to može postići.

Ekonomski rezultati turizma divljih životinja – *Wildlife tourism* (WT)

Turizam divljih životinja se odnosi na opservaciju, posmatranje i interakciju sa lokalnim životinjskim i biljnim svetom u njihovom prirodnom staništu.³ Turizam igra značajnu i jedinstvenu ulogu u obezbeđivanju ekonomskih mogućnosti za zajednice kojima je potrebna zaštita ugroženih vrsta i zaštita staništa divljih životinja. Sektor putovanja i turizma je 2019. godine učestvovao sa 10,4% ukupnom (globalnom) GDP i uključuje direktno i indirektno 319 miliona radnih mesta.⁴ Sagledavanje vrednosti turizma divljih životinja u unapređenju ukupne ekonomije može biti prvi važan korak. To se može desiti jedino pod uslovom održivog pristupa na način da očuvanje i zaštita divljih životinja budu pozitivna protivteža destruktivnim ali ekonomski isplativim praksama i pomoći lokalnim zajednicama, privrednim subjektima i vladama zemalja da shvate koristi koje očuvana priroda može doneti.

Izveštaj WTTC iz 2019. (Tabela 1) pokazuje da je Wildlife tourism (WT) direktno doprineo globalnom GDP sa 120,1 mlrd USD u 2018. godini i sa učešćem od 4,4%. Procenjuje se da je ukupan doprinos svetskog turizma svetskom GDP iznosio 2,751 triliona USD u 2018. godini. Značajno je da ovo predstavlja pet puta više od vrednosti ilegalne trgovine divljim životinjama.⁵

3 <https://www.unwto.org/asia/unwto-chimelongwhy-wildlife>, datum pristupa: 30.8.2023

4 <https://www.statista.com/statistics/1099933/travel-and-tourism-share-of-gdp/>, datum pristupa 30.8.2023.

5 <https://wtcc.org/news-article/global-wildlife-tourism-generates-five-times-more-revenue-than-illegal-wildlife-trade-annually>, August 2019

2 <https://www.worldanimalprotection.org/> datum preuzimanja 31.10.2023

Kada se govori o dodatnim, multiplikativnim efektima širom globalne ekonomije, ukupan ekonomski doprinos turizma divljih životinja (WT) iznosi 343,6 milijardi dolara. Ekvivalentno BDP-u cele ekonomije Južne Afrike ili Hong Konga. WT, apsorbuje oko 21,8 miliona radnih mesta, što je 6,8% od

ukupnog broja poslova koji su zastupljeni u globalnim putovanjima i turizmu u 2018. 21,8 miliona poslova podržanih turizmom divljih životinja je ekvivalent celokupnoj populaciji Šri Lanke. Širom Afrike turizam divljih životinja predstavlja preko jedne trećine prihoda od putovanja i turizma.⁶

Tabela 1. Direktan i ukupan ekonomski doprinos turizma divljih životinja (WT) u 2018. godini

Kontinent	direktno učešće				ukupno	
	potrošnja (mlrd USD)	GDP (mlrd USD)	učešće u turizmu i putovanjima	zaposlenost (u milionima)	GDP (mlrd USD)	zaposlenost (u milionima)
Severna Amerika	25,4	13,5	2%	0,2	37,6	0,5
Evropa	28,5	13,3	1,6%	0,2	35,4	0,6
Afrika	48,8	29,3	36,3 %	3,6	70,6	8,8
Azija-Pacifik	118,2	53,3	5,8%	4,5	171,2	10,4
Latinska Amerika	19,9	10,7	8,6%	0,5	28,9	10,4
Ukupno	241,0	120,1		9,1	343,66,8	
Učešće u ukupnom svetskom turizmu i putovanjima	4,2%	4,4%		7,4%	3,9%	6,8%

Izvor: *WORLDTRAVEL&TOURISMCOUNCIL, The Economic impact of Global Wild Life Tourism, August 2019*

Iako veliki broj turista smatra da posmatranje divljih životinja odnosno tzv. *Wildlife Watching Tourism* nema negativne efekte, istraživanja su pokazala potpuno suprotno. Prema izveštaju UNWTO *Towards Measuring the Economic Value of Wildlife Watching Tourism in Africa* 7% svetskog turizma odnosi se na turizam divljih životinja, segment koji raste godišnje stopom od 3%. U 14 zemalja Afrike generiše se oko 142 miliona USD po osnovu ulaznica u zaštićena područja.⁶

Turizam divljih životinja je porastao poslednjih godina i nastavlja da raste. U pro-

cesu rasta je poprimio različite oblike kao što su posmatranje divljih životinja, divlje životinje u zatočeništvu, lovni i ribolovni turizam i sakupljanje i očuvanje životinja.⁷

Šta se dešava „iza kulisa“ atrakcija sa divljim životinjama?

Zabavni parkovi sa divljim životinjama privlače ljude iz celog sveta i unosan su segment procvata globalne turističke industrije. Prema podacima UNWTO u 2019.

6 <https://www.unwto.org/asia/unwto-chimelong-why-wildlife> (datum pristupa: 14.9.2023. godine)

7 Auster, R.E.; et.al., Wildlife tourism in reintroduction projects: Exploring social and economic benefits of beaver in local settings. *Journal for Nature Conservation*, Vol. 58, No 1, 2020, pp. 125920.

godini bilo je dvostruko više putovanja nego 2017. godine. Taj porast dobrim delom odnosi se na porast broja kineskih turista koji na međunarodna putovanja troše daleko više od bilo kog drugog naroda.⁸ Turizam povezan sa divljim životinjama nije nov, ali društvene mreže daju veliki zamah tom delu turističke industrije, stavljajući fotografije susreta sa egzotičnim životinjama kao najprivlačnije i najpoželjnije. Aktivnosti se dele sa mnoštvom ljudi, kroz „selfije“ koje snimaju putnici, turisti i/ili influenseri sa društvenih mreža, jednostavnim pritiskom na ekran mobilnih telefona. Gotovo svi milenijalci (25–38 godina stari) koriste društvene mreže dok putuju. Njihovi selfiji – plivanje sa delfinima, susret sa tigrovima, jahanje na slonovima, slikanje sa medvedima i drugo – viralne su reklame atraktivnih mesta koja privlače na bliska iskustva sa životinjama. Uprkos svojoj vidljivosti koju pružaju društvene mreže, one ne pokazuju šta se događa izvan prizora u fotografskom sočivu. Ljudi koji osećaju radost i uzbuđenje što su prišli divljim životinjama obično nisu svesni toga da mnoge životinje na tim privlačnim mestima uveliko žive potištene, loše tretirane, u bolovima.

Negativne posledice turizma zasnovanog na posmatranju divljih životinja ispoljavaju se u prirodnom staništu životinja, ali i na mestima gde su divlje životinje otete iz prirodnih staništa kako bi služile za zabavu turista. To je posebno uočljivo ukoliko je reč o mestima koja negiraju njihove urođene potrebe, gde se ponašaju neprirodno, ako su zatvorene u kavez, omamljene, vezane lancima i kontrolisane okrutnim postupcima. Negativne promene se ispoljavaju u ponašanju, psihologiji i promeni staništa životinja. Posebno su divlje životinje osetljive na sve gorenavedene promene u periodu razmnožavanja i maloletničke faze potomstva.

Turisti se kreću kroz parkove prirode džipovima i mini autobusima, a to se negativno može odraziti na ishranu i razmnožavanje životinja i uopšte uznemiriti ih. U ekstremnim slučajevima, turisti uživaju u posmatranju i fotografisanju trenutaka kada su životinje u lovu, kada ubijaju i konzumiraju svoj plen. Približavaju se vozilima i okupljaju se oko mesta lova da bi videli takve prizore čime ometaju životinje. Dešava se da životinje uginu od gladi, jer im plen pobegne upozoren prisustvom turista. Postoje i ekstremniji slučajevi kada se fauna uništava, ubija ili povređuje radi izrade suvenira za turiste od delova tela životinja – rogova, krzna, slonove kosti, repova, glava, prepariranja i sličnog.

Iza „pripitomljenosti“, kroćenja i dresure divljih životinja koja je turistima interesantna, pogotovo na dalekim destinacijama „iza kulisa“, krije se prilično surova pozadina. Prema istraživanjima koja su sprovedena od strane naučne grupe za očuvanje životinjskog sveta sa Oxforda 2015. godine, utvrđeno je da godišnje od dva do četiri miliona turista novčano učestvuje u različitim životinjskim atrakcijama, a čak 80% njih nije znalo da ovakva mesta imaju negativan uticaj na životinje.⁹ Turisti raspoložu oskudnim informacijama, njihova edukacija je nedovoljna da bi razumeli kako se ophodi prema životinjama – slonovima, lavovima, tigrovima, majmunima i drugim životinjama koje učestvuju u turističkim aktivnostima. Reč je o patnji hiljada životinja. WildCRU istraživanja na 24 vrste turističkih atrakcija sa divljim životinjama, širom sveta, uključujući parkove sa slonovima, interakciju sa tigrovima, delfinarijume, susrete sa lavovima, uzgajališta azijskih cibetki palmašica na plantažama kafe, i uzgajališta kornjača, pokazala su da je između 230 i 550 hiljada životinja koje su turističke atrakci-

8 <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>, UNWTO, International Tourism Highlights, 2019 Edition, datum preuzimanja 27.10.2023.

9 <https://www.worldanimalprotection.org/news/reporting-global-scale-wildlife-cruelty-tourism-industry-first-time>, datum preuzimanja 27.10.2023.

je podvrgnuto negativnom tretmanu što se odrazilo na njihovo stanje. Pored navedenih, poznati su i slučajevi polarnih medveda sa metalnim brnjicama koji plešu na ledu pod velikim šatorom u Rusiji, kineskih nevesta u venčanicama kako jašu mlade slonove i tinejdžera na Amazonu kako snimaju „selfije“ sa mladuncima lenjivaca. Većina turista ne sluti da su odraslim tigrovima možda odstranjene kandže ili su sedirani, omamljeni ili i jedno i drugo, da stariji tigrovi boluju od teškog apcesa zuba od kojeg im se inficirala i trune donja vilica, da se mladunčad tigrova i lavova brzo nakon rođenja oduzimaju od majke, da su amazonski lenjivci ilegalno uzeti iz prašume i da umiru nakon nekoliko nedelja u zatočeništvu, da su noćnim primatima patuljastim lorijima na rečnoj pijaci na vodi pored Bankoka koji su većinom nelegalno ulovljeni u divljini oštri zubi zatupljeni ili izvađeni da bi se ljudi zaštitili od otrovnog ugriza te životinje. Ne bi trebalo inače iznositi iz zemlje u koju se putuje tropske ptice, gmizavce, ribe i slične životinje, jer se na taj način životinja „otima“ iz njenog prirodnog staništa i iz određenih klimatskih uslova na koje je navikla, posebno kada je reč o endemskim i zakonom zaštićenim vrstama. U samo šest tipova atrakcija sa ukupno 1.500–13.000 životinja ispoljili su se pozitivni efekti boravka u rezervatima – dobrobit i očuvanje vrsta.

Slon koji je pripitomljen za potrebe turizma, na Tajlandu (Maetaman Elephant Adventure Camp)¹⁰, Baliju (Mason Elephant Park), Šri Lanki (Pinnawala Elephant Orphanage, Elephant sanctuary in Rambukkana), je se surovo dresiran, ili bolje reći pretrepeo je torturu, koja je za cilj imala da u potpunosti slomi volju životinje. Na trogodišnjim i četvorogodišnjim slonovima u jugoistočnoj Aziji koristi se tehnika *phajam* koja uključuje ograničavanje kretanja i mučenje mladunaca sve do potčinjenosti. Iza

tih doživljaja često stoje životinje koje vode bedne živote. Turisti poziraju sa slonovima koji izvode trikove, dok stariji služe za jahanje. Kako bi slonovi dopustili da ih ljudi dodiruju, kao mladi se „slamaju“ – dresiraju bolnim ubodima metalnom kukom. Dreseri ili čuvari im stavljaju lance sa šiljcima jer ponekad udaraju nogom čak i noću. U kampovima slonovi trpe povrede počev od ogrebotina uzrokovanih prolaskom kroz granje ili drveće do ozbiljnih koje su posledica treniranja korišćenjem kuke za treniranje.

Maetaman je jedna od mnogih životinjskih atrakcija u Čijang maju i oko njega, a on vrvi od turista. Ljudi se izlivaju iz izletničkih autobusa i penju na surle slonova koji ih, na ubod mahautovog dugog štapa sa oštrom metalnom kukom na kraju, podižu u vazduh dok kamere škljocaju. Posetioci guraju banane prema slonovskim surlama. Gledaju kako mahauti podbadaju svoje slonove – jedne od najinteligentnijih životinja na planeti – da bacaju strelice ili naokolo udaraju prevelike lopte dok muzika trešti iz zvučnika. Mina, jedna od deset Maetamanovih slonova za predstave je slikarka koja dva puta dnevno, pred gomilom brbljivih turista sa četkom koja joj se stavlja na vrh surle dok joj se upire čelični klin pod surlu da usmeri njene poteze četkom dok povlači početne boje preko papira. Njene slike se pri tome i prodaju turistima. Predstavu Mina izvodi (kao i oko 3800 zarobljenih slonova u Tajlandu i hiljade širom jugoistočne Azije) dok ne bude imala oko deset godina. Potom postaje slon za jahanje. Turisti će sedeti u sedalu povezanom na njena leđa i ona će dnevno napraviti više tura. Kada previše ostari ili se razboli i ne bude mogla da nosi turiste, sa 55 ili 75 godina – umreće, a ako bude imala sreće, dobiće nekoliko godina „penzije“. Većinu života provešće na lancu u štali.¹¹

10 baang chang (tajlandski jezik (บางช้าง), – kampovi slonova

11 National Geographic Srbija, novembar 2019, str.43–48.

Netflixov dokumentarni film *Blackfish*¹²2013. godine podrobno govori o orkama/ kitovima ubicama kao atrakcija za ljude u akva parkovima i njihovom životu u zarobljeništvu. Pokazuje skrivenu stranu vodenog parka SeaWorld u Orlando, Florida, SAD, čija je glavna atrakcija orka – kit ubica. Ozloglašeni ali u suštini tužni kit ubica Tilikum je odgovoran za smrt tri osobe, uključujući vrhunskog trenera kitova ubica. Film je pokazao ponekad razorne posledice bednog života i okrutnog tretmana tako inteligentnih i razumnih stvorenja u zatočeništvu i izazvao brzu i žestoku reakciju zgrožene američke javnosti. Tokom svog boravka u SeaWorldu, Tilikum je bio smešten u rezervoaru koji je sadržao 0,0001% (jedan milioniti deo) količine vode koju bi preplivao u jednom danu u okeanu. Southeast Airlines, jedna od kompanija koja je imala partnerske poslove sa SeaWorldom, prekinula je ugovore, prinosi na deonice su opali, a posećenost se drastično smanjila. Od avgusta 2015. godine profit SeaWorlda je opao za 84% u poređenju sa periodom pre izlaska ovog filma.¹³

Kljunasti delfini se najčešće koriste u delfinarijama posebno za aktivnosti „plivaj sa delfinima“ (Dolphin Quest Oahuu, Honolulu, Havaji; Kaluga i Moskva, Rusija i drugi akvarijumi, delfinarijumi, zoološki vrtovi) i gotovo svi delfini su uzgojeni u zatočeništvu i ulovljeni, tačnije oteți, u divljini. Kada ne izvode predstave veliki broj delfina boravi u bazenu sa licem nadole što se tumači kao najdublja depresija. Dolphin Quest ima sertifikat „human“ koji dodeljuje neprofitna organizacija za dobrobit životinja American Humane. U kompaniji Disney koja nudi susrete sa delfinima u nacionalnom parku u Epkotu (Orlando, SAD) poštuju standarde o dobrobiti životinja Udruženja zooloških

vrtova i akvarijuma, neprofitne organizacije koja akredituje više od 230 objekata širom sveta. U Kini ne postoji zakonska regulativa o dobrobiti zatočenih životinja, a vodeni parkovi sa u divljini uhvaćenim delfinima i drugim morskim sisarima su biznis u procvatu. Turisti na Reci Rio Negro u Brazilu guraju se oko amazonskog delfina koji se zaleće na ribu – mamac koji drži turistički vodič i kao posledicu nadmetanja za mamac sa odraslim delfinima mladi delfini na koži zadobijaju brojne ogrebotine.

Svaki turizam povezan s divljim životinjama ne znači neminovno odlazak na egzotične destinacije. Putujuće predstave, posebno aktuelne u Rusiji i Kini, dovode životinje ljudima u malim gradovima. Tako, na primer beluge uhvaćene u ruskim vodama ne žive dugo u tim uslovima – instant akvarijumima pod šatorima na naduvavanje u Saratovu, Rusija.

Inicijative za zaštitu divljih životinja koje su deo turističkih atrakcija

Potrebe divljih životinja se ipak u potpunosti mogu zadovoljiti samo u divljini, u njihovom prirodnom staništu. Postavlja se pitanje kako posmatrati divlje egzotične životinje na human način. Kako se pokazalo u praksi odgovoriti na ovo pitanje je zbunjujuće i komplikovano. Idealno bi bilo gledati ih iz sigurne daljine u divljini. Međunarodno priznate standarde je pokrenuo izveštaj Vlade Velike Britanije još 1965. godine. Poznati su kao „Brambelovih pet sloboda“ (Brambell’s Five Freedoms) kao pet osnovnih prava u pet domena. Čine okvir za razumevanje dobrobiti divljih životinja koji bi trebao da bude osnovni aspekt poslovanja svih koji turističko poslovanje baziraju na atrakcijama sa divljim životinjama.¹⁴

¹² <https://www.netflix.com/>

¹³ <https://www.theguardian.com/us-news/2015/aug/06/seaworld-profits-plunge-customers>, datum pristupa: 20.10.2023.

¹⁴ <https://wildwelfare.org/welfare-and-legislation/>, datum pristupa: 15.10.2023.

Tabela 2. Model Pet sloboda

Pet prava	Pet domena
1. Sloboda od gladi i žeđi	1. Prehrana – faktori koji se odnose na pristup životinja dovoljnoj količini uravnotežene i raznovrsne hrane, kao i čiste vode.
2. Sloboda od neudobnosti	2. Okruženje – faktori koji se odnose na primereno okruženje, udoban život, poput odgovarajuće temperature, zaklona, podloge, dovoljno prostora, vazduha, mirisa, nivoa buke, predvidivosti, mesta za odmor i mesta odvojenog od gomile.
3. Sloboda od bola, ozleda ili bolesti	3. Zdravlje – faktori koji osiguravaju dobro zdravlje bez bolesti, težih i lakših povreda, kao i odgovarajući nivo fizičkih aktivnosti i higijene; aktivnosti koje ne ozleđuju životinje ili im nanose bol.
4. Sloboda ispoljavanja prirodnih oblika ponašanja	4. Ponašanje – faktori koji obezbeđuju raznovrsne, nove i zanimljive interakcije u životnoj sredini, i to putem čulnog iskustva, istraživanja, pronalazjenja hrane, povezivanja sa drugim životinjama, igre, odmora itd. Biti u lancima, izvoditi predstave i saradivati sa turistima – dopuštati da ih jašu, poziraju sa njima, da ih peru – nije normalno za divlju životinju čak i ako je rodenau zatočeništvu.
5. Sloboda od straha i potrese-nosti	5. Mentalno stanje – ukoliko se životinjama omoguće pozitivna iskustva u okviru prethodna četiri funkcionalna domena, to bi trebalo pozitivno da utiče i na njihovo mentalno stanje usled blagotvornih osećaja (poput zadovoljstva, udobnosti i vitalnosti), kao i odsustva negativnih osećaja (poput straha, frustracije, gladi, bola i dosade); dresura bez straha; ne odvajati mladunce od majki pri rođenju; bez neprirodne buke i mnoštva ljudi.

Izvor: <https://wildwelfare.org/welfare-and-legislation/> i <https://www.nationalgeographic.com/magazine/issue/june-2019>

Prioritetne prednosti dobiti životinja koje mogu preduzeti organizatori turističkih putovanja odnose se na sledeće:¹⁵

1. Osiguravanje budućih prihoda:

Mogućnost upoznavanja različitih životinja će i dalje biti jedan od uzbudljivih aspekata putovanja na novu destinaciju. Na osnovu ankete iz 2019. godine,¹⁶ 81% putnika širom sveta smatra da je lepa priroda ključni faktor prilikom izbora destinacije, a lokalna fauna

ima direktan uticaj na ovo iskustvo. Istovremeno, putnici sve više znaju i sve više brinu o dobiti životinja sa kojima se susreću. Na osnovu ankete kompanije Kantar TNS koja je sprovedena 2019. godine, 85% turista misli da organizatori turističkih putovanja treba da izbegavaju aktivnosti usled kojih životinje pate.¹⁷ Uspostavljanjem jasnih standarda za dobiti životinja, može se ostvariti vodeća pozicija na tržištu. U okviru iste ankete kompanije Kantar TNS, 64% putnika je izjavilo da ne bi koristilo usluge organizatora putovanja ako on zastupa korišćenje divljih životinja za zabavu. 79% korisnika koji su bili svedoci okrutnog ponašanja prema životinjama je izjavilo da bi bili spremni da plate više za određenu aktivnost ukoliko bi znali da životinje ne pate.

15 <https://www.nationalgeographic.com/travel/article/how-to-do-wildlife-tourism-right>
How to do wildlife tourism right, Guidelines for ethical animal encounters, may 15, 2019, Natasha Daly, datum preuzimanja 10.10.2023.

16 <https://partner.booking.com/en-gb/click-magazine/industry-perspectives/our-commitment-protection-animals>, datum pristupa 9.9.2023.

17 <https://www.kantar.com/search#e=0&q=2019%20animals>, datum pristupa 9.9.2023.

2. Očuvanje reputacije

Putnicima je stalo do ove teme, a oni međusobno dele informacije. Svedoci okrutnog ponašanja prema životinjama sve više dele ova iskustva onlajn ili čak pokreću kampanje, peticije za borbu protiv loših praksi koje vide na putovanjima. Zahvaljujući društvenim mrežama i drugim javnim forumima, ove kampanje imaju veću vidljivost nego ikada ranije. Uvođenje standarda za dobrobit životinja predstavlja dugoročnu investiciju u reputaciju brenda.

3. Pomoć u kreiranju održivog i odgovornog turizma

Danas je mnogo manje očigledno koliko zavisimo od prirodnog okruženja, ali ova veza je i te kako prisutna. To je ponekad teško uočljivo, kao npr. u slučaju dabrova – oni stvaraju močvare koje obnavljaju vodonosni sloj iz kog se snabdevamo pijaćom vodom. U drugim slučajevima je suptilna veza između ljudi i prirode potpuno očigledna – npr. kada je reč o korona virusu. Neminovno je da neravnoteža u životnoj sredini utiče i na nas, te je u našem interesu da zaštitimo divlje životinje i njihovo prirodno okruženje. Ukoliko čuvamo ove ekosisteme, osiguravamo i opstanak lokacija na kojima živimo i radimo, a odgovornim ponašanjem omogućavamo održivost turističkog poslovanja.

4. Podrška praksama koje štite ljudsko zdravlje

Zdravlje i dobrobit ljudi, životinja i ekosistema su međusobno povezani. Oko 60% svih postojećih ljudskih bolesti, kao i 75% novonastalih, je zoonozno, što znači da ih prouzrokuju patogeni koji prelaze sa životinja na ljude. Pridržavanje standarda za dobrobit životinja stoga nije samo moralni i finansijski imperativ. Važno je i za zdravlje ljudi jer drastično smanjuje nastanak i širenje zaraznih bolesti. Postupno ukidanje korišćenja zatočenih divljih životinja za zabavu je ključan aspekt ovih nastojanja.

Standardi za dobrobit životinja treba da budu uključeni u poslovnu misiju i vi-

ziju razvoja turizma na svakoj turističkoj destinaciji. Primenom tih standarda ciljevi će biti konkretni i jasnije će biti smernice o tome šta je prihvatljivo, a šta ne. Organizacija World Animal Protection nudi potrebne alatke koje pomažu da se sastave, procene i poboljšaju pravila za dobrobit životinja.¹⁸

Sa jasnim pravilima, može se početi sa procenom trenutnih partnerstva u skladu sa njima i kontrolisati da li svi pružaoci usluga sa kojima se saraduje ispunjavaju standarde koji su navedeni u okviru donesenih pravila za dobrobit životinja? Da li se nešto može poboljšati? Ukoliko neki od pružalaca usluga nudi zabavu koja uključuje divlje životinje, može se postupno početi sa ukidanjem ove turističke aktivnosti i umesto njih ponuditi odgovornije opcije.

U nekim razvijenim sredinama postoje cirkuske predstave u kojima se koriste hologrami umesto pravih životinja, kao što je to u Nemačkoj cirkus *Roncalli*,¹⁹ prvi koji je zamenio životinje hologramima. „Posetioci mogu da uživaju u realističnom pogledu na životinje u punoj akciji, animacije su kompjuterski urađene a životinje prikazane u realnoj veličini, izvode sve ono što se u cirkusima može videti, pa i više od toga. Sa 11 projektora, laserima i objektivima, može se učiniti da se predstava odvija na takođe radikalna način, ali u suprotnom smeru od mučne dresure. Možda to jeste još jedno unapređenje u industriji zabave i samo zabave radi, ali nije loše znati da postoji cirkus gde publiku zabavljaju *životinje* koje nisu prošle dresuru.“²⁰

Turistima bi trebalo objasniti šta podrazumeva dobrobit životinja i koje se mere preduzimaju. Oni imaju podjednaku odgovornost kada je reč o životinjama kao i

18 <https://www.worldanimalprotection.org.uk/> datum pristupa: 24.8.2023.

19 <https://www.euronews.com/video/2023/09/11/german-circus-replaces-live-animals-with-holograms>, datum pristupa 11.9.2023

20 Igor Rill, Eksploatacija, završna reč, National Geographic, jun, 2019, str. 122

organizatori turističkih aktivnosti sa divljim životinjama. Ponuda održivih aktivnosti koje ne ugrožavaju životinje u velikoj meri doprinosi zaštiti lokalne životne sredine. Ukoliko se postave znaci ili podele informativni materijali o odgovornom turizmu koji uključuje divlje životinje, može se uticati i na ponašanje gostiju – tokom boravka na konkretnoj atrakciji ili u objektu, ali i na budućim putovanjima.

Kako bi se naponi i prakse na očuvanju dobrobiti divljih životinja ostvarili, potrebna je i finansijska „infuzija“. Goodwin i drugi,²¹ govore o filantropiji putovanja (Travel philanthrop) kao izrazu pod čijim se „kišobranom“ nalaze: donacije pojedinaca, prikupljanje sredstava na korporativnom nivou i volontiranje. Maathai²² ističe da se filantropija putovanja odnosi na pomoć u razvoju turizma nekog područja, pri čemu se sredstva, radna snaga i/ili drugi resursi koji se koriste u turizmu doniraju za razvoj zajednice i ekološke inicijative.

Turistička industrija povezana sa divljim životinjama udovoljava ljudima koji vole životinje, ali često nastoji da poveća profit eksploatišući životinje od rođenja do smrti. Profitabilnost te industrije uveliko zavisi od uverenja ljudi da se životinje, za koje plaćaju da ih gledaju ili jašu ili hrane, takođe zabavljaju. To delimično uspeva zato što turisti u nepoznatoj okolini i željni novog pozitivnog iskustva po pravilu ne razmišljaju o mogućnostima da pomažu u povređivanju životinja. Društvene mreže povećavaju zbrku: naivna podrška prijatelja i trendsetera legitimiše takva mesta pre nego što se putnik

uopšte približi životinji. Uloga društvenih mreža u tom problemu donekle je prepoznata. U decembru 2017. godine, nakon istraživačke reportaže u *National Geographic-u* o štetnom turizmu povezanom sa divljim životinjama u amazonskom Brazilu i Peruu, Instagram je uveo praksu: korisnik koji klikne ili pretražuje jedan od mnogih haštagova poput #slothselfie# i #tigercubselfie#, sada dobija pop-ap, odnosno upozorenje koje se aktivira preko aplikacije kada korisnik pokuša da pošalje poruku nekome ko je već označen kao neko ko ugrožava dobrobit životinja, tako da upućuje da sadržaj koji će gledati može biti štetan za životinje.²³

Zaključak

Sektor turizma sa divljim životinjama bilo da je reč o aktivnostima u prirodnom staništu životinja ili njihovom otimanju iz prirodnih staništa i „pripitomljavanje“, kroćenje i dresiranje kako bi u turističkim atrakcijama širom sveta na ulicama, u hotelima, tematskim parkovima, okenarijuma, akvarijumima, zoološkim vrtovima i slično, u stalnom je porastu.

Pored ekonomskih rezultata koji govore u prilog ovoj tvrdnji, potrebno je da se svi sektori u turizmu, ekonomiji pa i ukupnoj društvenoj politici uključe u podizanje svesti o potrebi humanog postupanja sa divljim životinjama koje žive u bilo kom obliku zatočeništva.

Profitabilnost turističke industrije uveliko zavisi od uverenja ljudi da se životinje, za koje plaćaju da ih gledaju jašu, hrane, plivaju sa njima takođe zabavljaju. Ukoliko se ne obezbedi sigurnost životinja i ne otkloni njihova patnja koja prati turističku zabavu, kao i u drugim aspektima očuvanja i zaštite živog sveta, troškovi mogu biti visoki, dugoročno i fatalni, ne samo u ekonomskom smislu. Ohrabruju inicijative institucija i pojedinaca koji se zalažu za prava divljih životinja, pri čemu je UN WTO nosilac svih „krovnih“ aktivnosti, upozorenja i preporuka koje su proizašle iz ekspertskih istraživanja.

21 Goodwin, H., McCombes, L., & Eckardt, C. (2009). *Advances in travel philanthropy: Raising money through the travel and tourism industry for charitable purposes*. WTM Responsible Tourism Day (Report Retrieved from www.icrtourism.org/documents/2_nov_wtm_tp_final_report.pdf), ICRT Occasional Paper, datum preuzimanja, 24.8.20232009

22 Maathai, W. (2011). *Challenge for Africa*. Knopf Doubleday Publishing Group, 2010, ISBN 0307390284, 9780307390288

23 National Geographic Srbija, jun 2019, str. 44

Literatura

Auster, R.E.; Barr, S.W.; Brazier, R.E. (2020), *Wildlife tourism in reintroduction projects: Exploring social and economic benefits of beaver in local settings*. Journal for Nature Conservation, Vol. 58, No 1, članak br.125920 Elsevier

Goodwin, H., McCombes, L., & Eckardt, C. (2009). *Advances in travel philanthropy: Raising money through the travel and tourism industry for charitable purposes*. WTM Responsible Tourism Day (Report Retrieved dostupno na: www.icrtourism.org/documents/2_nov_wtm_tp_final_report.pdf , ICRT Occasional Paper, datum pristupa, 24.8.2023

Igor Rill, (2019), Eksploatacija, National Geographic, str122

Maathai, W. (2011). *Challenge for Africa*. Knopf Doubleday Publishing Group, New York City, ISBN 0307390284, 9780307390288

Zakon o turizmu, Član 3. Tačka 28. "Sl. glasnik RS", broj 17/2019

<https://partner.booking.com/en-gb/click-magazine/industry-perspectives/our-commitment-protection-animals>, datum pristupa 9.9.2023.

<https://wildwelfare.org/welfare-and-legislation/>, datum pristupa: 15.10.2023.

<https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>, UNWTO, International Tourism Highlights, 2019 Edition , datum preuzimanja 27.10.2023.

<https://www.euronews.com/video/2023/09/11/german-circus-replaces-live-animals-with-holograms>, datum pristupa 11.9.2023

<https://www.kantar.com/search#e=0&q=2019%20animals>, datum pristupa 9.9.2023.

<https://www.nationalgeographic.com/travel/article/how-to-do-wildlife-tourism-right> How to do wildlife tourism right, Guidelines for ethical animal encounters, may 15, 2019, Natasha Daly, datum preuzimanja 10.10.2023.

<https://www.netflix.com/>

<https://www.statista.com/statistics/1099933/travel-and-tourism-share-of-gdp/>, datum pristupa 30.8.2023

<https://www.theguardian.com/us-news/2015/aug/06/seaworld-profits-plunge-customers>, datum pristupa: 20.10.2023.

<https://www.unwto.org/asia/unwto-c-himelong-why-wildlife>, datum pristupa: 30.8.2023

<https://www.worldanimalprotection.org.uk/> datum pristupa: 24.8.2023.

<https://www.worldanimalprotection.org/news/reporting-global-scale-wildlife-cruelty-tourism-industry-first-time>, datum preuzimanja 24.08.2023.

<https://wtcc.org/Portals/0/Documents>, datum pristupa: 17.septembar 2023

